

821.163.3.09Конески,Б.(049.3)

Андреј Стојановски

ПРЕД ПОСЛЕДНАТА КНИГА ОД АТАНАС ВАНГЕЛОВ¹

Една виша сила, за која често го користиме името судбина, посака професорот Атанас Вангелов да не го дочека денот кога ќе ја види завршена и отпечатена последната книга од својата трилогија за Блаже Конески. Како да посака таа сила да го вброи него меѓу големите интелектуални подвижници за кои земниот живот беше прекраток за да ги остварат сите свои замисли и идеи. А, тој имаше планови во изобилие, нови замисли извираа постојано. Таквата позиција, меѓутоа, не е нималку лесна, зашто човек, дури и во своите најактивни и најпродуктивни години, не може да ја скроти оваа лавина од љубопитности и интереси, ниту да фати чекор со неа. Останува болното чувство дека колку многу и да постигнеме, заправо, можеме малку. Во чувството на задоволство од она што е направено протекува некаква горчина и жал за она што не е постигнато, за она што е жртвувано.

Многу добро знам колку му беа познати овие работи на Атанас Вангелов, колку го притискаа. Не му беше туѓ стравот од незавршени работи. Тоа особено дојде до израз во случајот со *Прозајџа на Конески*, книгата врз која работеше до својот последен ден. Во тоа не можеа да го спречат ниту тешката болест, ниту општата физичка исцрпеност, зашто желбата да ја заврши трилогијата беше посилна од сè. Таа книга, за жал, ја немаше среќата на двете претходни, *Лирскајџа биографија на Конески* (2020) и *Филолошкајџа критика на Конески* (2021), кои Вангелов ги напиша и ги објави додека беше во, релативно, подобра здравствена состојба од онаа

¹ Говор на промоцијата на книгата *Прозата на Конески* (Скопје: Слово, 2023) на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ во Скопје (19.12.2023 г.). Тука се објавуваат повторно и неколку кратки делови од мојот разговор во таа книга („Контекстот на *Лозје*“, стр. 137-147).

во која ја создаваше третата книга. Но, пред да кажам нешто за *Прозајџа на Конески*, треба да ја осветлам тука, барем малку, нејзината историја.

Нема, веројатно, ништо чудно во тоа што како промотор на една книга се јавува нејзиниот приредувач. За некого, меѓутоа, можеби ќе биде не-обично што во таа улога се јавувам јас. Еве, накратко, како дојде до тоа. Ќе ги изоставам тука околностите што доведоа до нашата прва средба, за мене бескрајно драга и важна, која резултираше со неверојатно интензивна соработка во последните две години (2020 и 2021 г.) од животот на професорот Вангелов. Кога денес размислувам за тоа, се чудам, како, за исклучително кратко време, сум успеал да ја придобијам не само неговата доверба, туку и довербата на неговото семејство. Замолувам, затоа, да ми биде допуштено во ова обраќање да бидам и по малку личен. Во некои поинакви околности веројатно е дека тие работи би ги прескокнал, но сега не гледам начин како да зборувам за работи во кои сум учествувал и чијшто единствен сведок сум бил, а да се изоставам себеси.

Во текот на нашите разговори, безмалку секојдневни, беа претресувани недоброј прашања. Така, често на дневен ред беше поставувана и темата *Прозајџа на Конески*. Би укажал сега на етапите во развојот на оваа книга, оние со кои бев запознат од прва рака, онака како што ги изнесов и образложив во поговорот на книгата. Тука ќе пренесам и ќе се задржам само накратко на неколку моменти од мојот текст „Контекстот на *Лозје*“. Заинтересираните, се надевам, ќе пронајдат таму дополнителни информации за повеќе аспекти на оваа значајна книга. Ми преостанува тука уште еднаш да ја пренесам својата огромна благодарност до семејството Вангелови, кое сметаше дека сум јас најповикан да го подготвам ракописот на *Прозајџа на Конески* за печат и да напишам поговор.

Кога ја замислуваше оваа книга, нејзиниот автор си постави за цел да ја открие заднината на симболичкиот јазик на збирката раскази *Лозје*. Според првичната намера на Атанас Вангелов, збирката раскази *Лозје* требаше да биде разгледана во три контексти: контекстот македонска литература, европски контекст и руски контекст. За делумно заокружено можеме да го сметаме единствено поглавјето „*Лозје* во контекстот македонска литература“, во кое се врши темелна анализа на односот на македонската критичка мисла кон појавата на првата и единствена збирка раскази на Блаже Конески. Второто поглавје („*Лозје* во европски контекст“), според првичната намера на авторот, требаше да има три дела („Конески и Жид“, „Конески и Сартр“, „Конески и Ками“), во кои ќе се разработи прашањето за модерниот сензибилитет, една од клучните теми на европската модерна литература. Третото поглавје („*Лозје* во руски контекст“), пак, беше за-

мислено слично како претходното (со три дела: „Конески и Достоевски“, „Конески и Толстој“, „Конески и Чехов“).

Сепак, во оваа верзија на *Прозаѿа на Конески* можат да се најдат траги од првите замисли за второто и третото поглавје на книгата, но не како некоја заокружена целина. Постојат две причини поради кои Атанас Вангелов одлучи да го промени првичниот изглед на третата книга за Конески. Сметам дека главната причина е што тој увиде дека ја нема потребната физичка сила за да ја оствари замислата за разгледување на прозата на Конески во „енциклопедиски контекст“. Друга причина беше тоа што, како што велеше тој, тие две огромни поглавја беа некаква „закана“ за *Прозаѿа на Конески* да се претвори во ‘книга од 500 страници’, а тоа било, според него, преголем обем за монографија што обработува една збирка раскази од неполни 150 страници.

Решението што го донесе беше: да не се разгледува прозата на Конески одделно во европски и во руски контекст, туку, на погодно место – при анализата на повестите и расказите – да се укаже на некои структурни и тематски сличности на *Лозје* со делата на великаните на светската книжевност. Како исклучок од оваа замисла, авторот беше наумил во едно посебно поглавје да укаже на сличностите меѓу прозата на Конески и онаа на Чехов, поконкретно, меѓу *Лозје* и повеста „Степа“.

Описот, пак, на повестите и расказите од *Лозје*, Атанас Вангелов го осмисли според критериумот сличност. Врз основа на тој критериум, расказите на Конески се групираат според сличноста на нивниот симболички јазик. Така, авторот доаѓа до сознание дека подолгите раскази („повести“ во неговиот речник) се доста слични, како по функцијата на симболичкиот јазик, така и во однос на некои композициски белези. Таа група Вангелов ја разгледува во две поглавја, што значи дека тие се анализирани „во двојки“: „Заклано крувче“ и „Крчмите“ во едно, „Љубов“ и „Песна“ во друго поглавје. Наспроти нив, по сличност се групираат останатите пократки раскази („Лозје“, „Прочка“, „Изложба“, „Пречек“, „Потез“ и „Чевли“), не помалку вредни од оние претходните. За жал, последното поглавје – и покрај тоа што авторот велеше дека „го има во глава“ – не стигна да го напише. Остануваат во ракопис некои скици, како и повеќе разговори, што ни кажуваат во која насока се движеле неговите идеи.

Кога, пак, станува збор за модерниот сензибилитет, симболичкиот јазик на *Лозје* е еден од клучевите за негово толкување. Во кратки црти, модерниот сензибилитет е насочен кон внатрешниот свет на ликовите, кон „светот во човекот“, наспроти оној реалистичкиот, што се поврзува со „човекот во светот“. Она што го izdelува авторот на *Прозаѿа на Конески*

од останатите критичари е во тоа што тој, наспроти нивните помалку или повеќе импресионистички обоени сфаќања за оваа важна категорија, открива дека модерниот сензибилитет има свои формули во текстот. Тие формули ни го откриваат јазикот на сугестијата, кој, како што одлично забележува Вангелов, упатува на индиректен говор, наспроти јазикот на простото именување и прикажување, кој упатува на директен говор.

Сепак, она по што *Прозаиџа на Конески* е единствена во нашата средина, е нејзината методолошка концепција. Станува збор за студија пишувана во духот на теоријата на онтолошкиот структурализам, чиј автор – хрватскиот книжевен теоретичар Станко Ласиќ – ја градеше во многу свои книги, а ја круниса со шестомната *Крлежоложија*. Во *Прозаиџа на Конески* фокусот е ставен врз вториот том (*За моралнаиџа сџруктурира и шиталииџарнаиџа свесџи*), во кој Ласиќ ја развива теоријата на морални структури (архетипови). Според него, во иманентната историја на моралната структура се развиваат четири архетипови, кои почиваат на четири принципи: прагматизам (произлегува од принципот на симплификација), есенцијализам (произлегува од принципот на идентитет), егзистенцијализам (произлегува од принципот на диверзитет) и реализам (произлегува од принципот на хармонија).

Така, на пример, Вангелов ги пронаоѓа овие структури во ликовите од *Лозје*: Аритон е, за него, отелотворение на прагматичката морална структура, а Кочо на есенцијалистичката. Тие два лика се антиподи, а таа антиподност е, смета авторот на *Прозаиџа на Конески*, од ист тип со онаа што постои помеѓу големото народно мнозинство и малата политичка, односно културна елита. Оpozитно поставените „фундаментални детерминации“ го водат Вангелов кон заклучокот дека „логиката на контрастот“ е еден од најважните механизми во *Лозје*. Укажувам тука само на овој детал, кој е илустративен во поглед на тврдењето дека усвојувањето на онтолошкиот структурализам е предуслов за темелно сфаќање на она што е напишано во *Прозаиџа на Конески*. Од таа гледна точка, доаѓаме до еден парадокс: книгата е прифатлива за широка читателска публика (тоа првенствено се должи на нејзиниот стил), а од друга страна, става препреки што малкумина можат да ги преминат.

Овие нешта го откриваат Атанас Вангелов како автор од голем формат. Кажувам веднаш: тој направи многу. Загубата е огромна. Тоа се, навистина, конвенционални зборови, но бездруго точни. Ние остануваме збогатени со она што го создаде тој, со хоризонтите што ги отвори тој. Нашиот долг е голем. Верувам дека со овој настан денес барем малку му се оддолжуваме. Но, останува уште многу. Најважното е – да се учи, да се создава, никако

да не се потклекнува пред тромоста. Имаме пример. Да се поклониме, затоа, пред овој вреден живот: не бил залуден.